

Not: Bu makale bir fetva değildir. Çünkü müftü olmadığım gibi, fetva verme yetkim de yoktur. Ayrıca insanlığın en büyük ihtiyacı olan ontolojik ve imanî konularda önemli çalışmalarım olduğu için, bütün dini kurumların ve özellikle avam kesiminin birinci gündemi olan fikhî konularda galiba benim ilk makalemdir. Bu makaleyi sadece, Müslümanların hayatî sorunlara karşı kendi yetersizliklerini görmeleri için sesli müzakere notları olsun, diye yazdım.

Yanımda kütüphane olmadığı için fikhî görüşler ve rivayetler olarak anlatılan bilgilerin kaynağını gösteremedim. Bununla beraber bütün ilahiyatçı hocalar üç aşağı beş yukarı bu bilgilerin temel kaynaklardaki varlığından haberdardır. Dolayısıyla temel kaynaklardaki verileri bilip de değerlendirme yapmayan bu değerli ilim ehli arkadaşlarıma bir katkı olarak; ve bütüncül, bilimsel düşünme yöntemi ile sorunları çözme numunesi olarak kaleme aldım.

Sahur ve İftar

Sahur kelimesi, kök olarak başta kırmızı renk olmak üzere birçok renk cümbüşlerinin görüldüğü zaman kesitinde yenilen yemek demektir. *Sahir* kelimesi de bu kökten gelir. Çünkü sihir yapan kişi renk cümbüşleri ile değişik görüntüleri arz ediyor. Aynı kökten gelen *seher* kelimesi ise, hem sahur vakti manasına hem de akciğer manasına gelir. Çünkü akciğerde renkler var. Onun için Muhammed Esed, *Onlar seher vaktinde istiğfar ederler*,¹ mealindeki ayeti, *Onlar ta ciğerlerinden istiğfar ederler*, şeklinde çevirmiştir.

Sahur vaktinden sonra fecir vakti gelir. Bu kelime ise ışığın fışkırdığı ve artık ortalığın biraz aydınlandığı vakit manasında kullanılmıştır. Sabah namazı bu vakitte kılınır. Hanefî mezhebi, sabah namazının kılınması için isfırar vaktinin (havanın sarardığı vaktin) beklenmesi konusunda ısrar ediyor.

Bu kısa etimolojik analizden anlaşılıyor ki; bugün Müslümanlar, sahur ve sabah namazı vaktini yaklaşık bir- bir buçuk saat önceye almışlardır. Çünkü sahur yedikleri vakit ortalıkta hiçbir renk ve ışık olmadığı gibi, bugün fecir denilen ve içinde sabah namazı kılınan zaman aralığında dahi herhangi bir ışık fışkırması olmadığı için siyah ve beyaz eşya birbirinden ayırt edilemiyor.

Galiba bu zaman kaydırması, aşırı takvadan ileri gelen bir hassasiyetten kaynaklanmıştır. Fakat dinî konular ile oynamanın da çok büyük bir günah olduğunu bilmek gerekir. Çünkü bu

¹ Âl-i İmran,16; Zariyat,18

gibi meseleler bütün dünyayı, bütün bölgeleri ilgilendirir. Ve birçok Müslümanın hakkına tecavüz sayılır.

Aşırı dinî hassasiyetten kaynaklanan isabetsizce vakti öne almanın, Kur'an açısından, hadisler açısından ve coğrafya açısından yanlış olduğunu analiz etmeye çalışacağız:

Evvela: Kur'anın bu konudaki ayetinin doğru meal ve manası şöyledir: *Fecirden (ışığın yayılmasından) dolayı beyaz ip, siyah ipten (ak bir şey ile kara bir şey birbirinden) fark edilinceye kadar yemek yiyebilirsiniz.* (Bakara, 187)

Mevcut görüşe göre ise, ayet, şöyle çevriliyor: *Fecrin beyaz ipliği ile siyah ipliği (ufuktaki beyaz çizgi ile siyah çizgi) birbirinden ayırt edilinceye kadar yiyebilirsiniz.*

Verdiğim birinci tarz meal, *minel-fecri* kelimesindeki *min* harf-i cerrinin talil manasında yani beyaz ipin siyah ipten fark edilmesinin sebebini bildiren edat olmasına göredir. İp kelimesi ise, ille de bildiğimiz ip olması manasında değildir. Bu kelime burada ince ufak varlıklar manasındadır. İkinci meal ise, o harfin beyan manasında olmasına göredir.² Bu, *minel-fecri* kelimesi ayette anlatılan siyah ve beyaz ipin ne olduğunu açıklıyor, diyenlerin görüşüdür.

Hâlbuki eğer ufuktaki beyazlıkla karanlık kast edilmiş olsaydı, ayette ip (hayt) değil de çizgi (hat) denilirdi. Ayrıca az çok Arapça selakati ve dil ustalığı olan biri, birinci derecede bu *min* harfinin beyaniye değil de, talil ve sebep bildirme edatı olduğunu hissedebilir. Ve ayrıca bazı iklimlerde ve bazı bölgelerde gecenin yarısında bile ufuktaki beyaz ve siyah çizgi, birbirinden ayırt edilebiliyor. Buna rağmen Kur'an ayetini, sahih hadisleri ve fiilî gerçekliği bir kenara bırakıp Ortaçağ Astronomisinin bir tek tespitini bu konuda esas yapmak, dinin ruhuna ve evrenselliğine aykırı bir durumdur, diyebiliriz.

Birinci meal tarzı, fiziki izah olarak, etimolojik ve sözlük manası olarak, ışığın fişkırması demek olan fecir kavramına daha uygundur. Buna göre fecrin (aydınlanmanın) başlangıcına kadar yemek yenilebilir.. Nitekim fecirden önce doğu ufkunda sahur manasına uygun olarak kırmızıya kaçan bir beyazlık ortaya çıkıyor. Fakat bu renkler sadece ufukta oluyor. Ortalığın aydınlanması için yeterli olmuyor. Dolayısıyla seherde sahur yenilir. Ve içinde siyah beyaz ufak nesnelere birbirinden ayırt edilebildiği fecirde sabah namazı kılınır.

Gramer ve dil analizlerini bilmeyen normal bir Müslümanın bunu daha iyi anlaması için Kur'anın bu konudaki ayetini her iki görüşe göre meal-tefsir olarak bir daha yazıyorum:

² Tefsir profesörü bir arkadaşıma bu ayette min ta'lil içindir, dedim. O, min asla ta'lil manasına gelmez. Bunun için Kur'anda bir örnek de yoktur, dedi. Ben gramer kitaplarından min'in ta'lil için kullanılabileceğini ve Kur'anda bunun örneklerinin var olduğunu biliyordum. Fakat yerlerini tam hatırlamıyordum. Sonra Lübnanlı Hıristiyanların hazırladığı, Müncid isimindeki ansiklopedik sözlüğe baktım. Min maddesinde aynen şöyle deniliyor: "Min harfi bazen ta'lil için de kullanılır." Mimma hatiâtihim uğriqû.." (Yanlışlarından dolayı batırıldılar..) (Nuh, 25) ayetinde olduğu gibi..

Bizim verdiğimiz meal: *Sizin için (insan duygusunun alabileceği şekilde) fecrin ortaya çıkmasından dolayı beyaz iplik siyah iplikten (ak ile kara nesnelere birbirinden) ayırt edilinceye kadar yiyip-içiniz. Sonra gece oluncaya kadar orucu devam ettirin..*

[Ayetteki yiyin-için emri, gündüz kavramının karşıtı olan gece denilen zaman kesitinde yemek-içmenin yememek ve içmemekten daha fazla sevap olduğunu bildiren fitri, İlahi bir söz olabileceği gibi, yemek ve içmenin caiz olduğunu bildiren bir emir kipi de olabilir.]

İkinci görüşe göre yazılan iki meşhur mealde biri, *Fecrin beyaz ipliği, siyah iplikten sizce seçilinceye kadar yeyin-için [yemek ve içmekte serbestsiniz.]* tarzında vermiştir. (Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır)

İkincisi: *Fecir vakti gecenin karanlığından tan yerinin aydınlığı, sizin için belirgin oluncaya kadar yiyin için.* (Mustafa İslamoğlu)

Burada Mustafa Hoca klasik görüşten farklı bir manaya gelebilecek şekilde bir meal vermek istemiş. Fakat net bir görüşe sahip olmadığı ve ayetin gramerini tam çözemediği için Türkçe olarak bozuk ve anlamdan yoksun bir meal vermiştir. Sonra dipnotta klasik manayı ve klasik meal tarzını açıkça yazmıştır:

“Burada kullanılan ibare lâfzen “beyaz iplik siyah iplikten ayırt edilinceye kadar” şeklindedir. Hiç kuşku yok ki “beyaz iplik”le tan yerinin aydınlığı, “siyah iplik”le de gecenin karanlığı kastedilmektedir. Zaten Allah Resulü de ayeti böyle açıklamıştır (Buhari, Tefsir 156).” (Gerekçeli Meal-Tefsir isimli kitabından..)

Hoca gerekçeli meal diyor; fakat gerekçe olan dipnot, verdiği meal şekline tamamen zıttır. Çünkü verdiği meal, çok net olmasa da bu yazıda anlatmak istediğimizi destekler, niteliktedir. Dipnot ise, şimdiki mevcut görüşün dayandığı malzemeyi bize sunuyor. Hâlbuki bu malzemeyi bugünkü mevcut anlayış gibi anlamak gerekir, diyebilirdi.

Hulasa: Burada birinci görüşe göre; *mine’l- fecri* kelimesindeki *min* harf-i cerri, ta’lil ve sebebiyet manasına gelir. Ayet, fecir sebebiyle siyah ve beyaz nesnelere birbirinden ayırt edilebildiği (ortalığın biraz aydınlandığı) vakte kadar yiyip-içebilirsiniz, demektir. İkinci görüşe göre bu *min* harfi, beyan için bir edattır.. Bu görüşe göre ayetin manası, fecir denilen, içinde ufkun siyah ve beyaz çizgileri birbirinden ayırt edilebildiği vakte kadar yiyip-içebilirsiniz, şeklinde olur. *Aslında her iki meal tarzına göre de; bugün imsak diye tayin edilen vakit, ayetin anlatmak istediği manaya uymuyor.*

Galiba çok erken bir dönemde bu sahur ve fecir tartışmaları ortaya çıkmış ki; buradaki *min* harfi ta’lil ve sebep bildirme için değildir; siyah ip ve beyaz ipi açıklayan beyan edatıdır; ipler de ufkun beyazlığı ile yerin siyahlığıdır, şeklinde bir görüş ortaya atılmış ve yetmezmiş gibi bir de Peygamber bunu böyle açıkladı, diye rivayet de bulmuşlar..

Hâlbuki başta fecir hakkındaki bu ayet ile ilgili rivayetler olmak üzere, Peygamberin Tefsiri dedikleri rivayetlerin hiçbiri, Kur'anın dil yapısına ve Arap dilinin zevkine uymadığı halde medeni ve evrensel giden Hanefî mezhebinin fıkıh anlayışına ve Ebu Hanife'nin tefsir tarzına da uymuyor.

Bu misal gibi; hakkında: *Recm ayeti indiğinde keçi onu yedi; dolayısıyla Kur'ana geçirilemedi*, mealinde; tefsirlerde Nisa 15-16. ayetlerle ilgili anlatılan rivayetler de tamamen uydurmadır. Eski müfessirlerden Ebu Müslim İsfahanî, Fahreddin Razi ve Neseî buna değindikleri gibi; Mustafa İslamoğlu ve Muhammed Esed gibi yeni meal yazarların bir kısmı da buna değinmişlerdir. İşin garip tarafı, taassup derecesinde Hanefî mezhebini tutan Prof. Dr. Suat Yıldırım Hocaefendi, bu gibi rivayetlerle doldurulmuş, Peygamberin Kur'an Tefsiri isminde iki ciltlik bir kitap çıkarabildi.. Hâlbuki bu iki ciltli kitaptaki bütün nakiller, Hanefî mezhebine yüzde yüz aykırıdır.

Sahur hakkındaki hadislere gelince muteber kitaplarda 10-15 rivayette geçtiği üzere; birçok sahabeden, *Ortalık aydınlanıncaya kadar biz yemek yemeğe devam ediyorduk*, tarzında ifadeler var. Ki bunlar, sahur ve fecir kelimelerinin etimolojisine, Kur'anın dil yapısına, gece-gündüz kavramlarının ontolojisine tam uygundur.

Coğrafya bilenlerin bildiği gibi ekvatora yakın olduğu için Arap yarımadasında gece gündüz farkı yaklaşık olarak bir saattir. Yani orada bazı sıcak mevsimlerde 17-18 saat oruçlu kalınmıyor. Diyanet, bu hikmete dayanarak fıkıh kitaplarında var olan min harfinin sebebiyet manasını esas alıp, bizim gibi Kuzey Kutbuna yakın yaşayan insanların daha doğal ve gerçek manada oruç tutmasına çalışmak şöyle dursun, bu gibi görüşleri tamamen reddediyor.

Ayrıca çağdaş hayat tarzını ve coğrafyanın özelliklerini hiç bilmiyormuş gibi, İskandinav ve Sibiryaya gibi bölgelerin, yapılabilir bir şekilde oruç tutmaları ve namaz kılmaları için bir çözüm getirmiyor. Hâlbuki İslam dini ta 1400 sene önce gayet açık ve net olarak bu meseleyi çözmüş idi. Şöyle ki:

“Peygamber, ‘öyle yerler var ki, orada altı ay gece altı ay gündüzdür’ diye buyurdu. Sahabeler, ‘ya Resulallah, orada nasıl oruç tutulacak, nasıl namaz kılınacak’ diye sorunca Peygamberimiz, takdir edersiniz yani vakti normal bir gün gibi bölersiniz, diye cevap verdi.”

İftara gelince, bu kelime kavram olarak mideyi yemek ile veya oruç ayını bayram ile açmak demektir. Bunun fıkhî ölçüsü için elimizde şöyle rivayetler vardır: Bazı sahabelerin, “Güneş daha dağın tepesinde tam kaybolmamış idi ki biz orucumuzu açıyorduk” mealindeki sözlerini muteber hadis kitaplarında okumuşum.

Buna rağmen bazı vatandaşların akşam ezanından 5-10 dakika önce yanlışlıkla veya bilerek orucunu bozmalarına yönelik Diyanetin yok kefarete gerekiyor, yok kaza etmeleri gerekiyor, gibi dayatmaları çekilecek gibi değildir.

Bir nokta daha var ki, o çok trajikomiktir. O da Müslümanların bu mübarek ayda tüketim ve lüksü üç kat artırmalarıdır. Hâlbuki orucun bir manası, gerek bireyde ve gerek toplumda tüketimi azaltmaktır. Bu manada Hz. Peygamber atına bir gün oruç tutturmuştur. Yani ona yem vermemiştir.

Oruç kefareti ise, Hanefi mezhebinde her halükarda vardır. Çünkü Hanefi mezhebi toplumsal bir mezheptir. Diğer mezheplerde ise kişi eğer orucunu cinsel münasebet ile bozmuşsa kefaret vardır. Büyük âlim Musa Carullah Begiyef'e göre ise oruç kefareti diye bir şey yoktur. Mezheplerin oruç kefareti için kaynak olarak gösterdikleri rivayet, orucu bozma ile ilgili değildir. Cahiliye döneminde Arapların bir boşanma tarzı olan zihar kefareti ile ilgilidir, diye ispatlı, önemli bir araştırma yapmıştır.

“Bir gün fakir bir sahabi, eğer oruçlu iken hanımım ile beraber olsam, hanımım benim için anam gibi olsun, diye zihar yemini ediyor. Ama kendine hâkim olamıyor. Peygambere gelerek durumu anlatıyor. Peygamber, 58. surede anlatılan zihar kefareti ona uygulamak istiyor ve git bir köle azat et, diyor. Sahabi, ya Resulallah hiçbir şeyim yok, diye cevap veriyor. Peygamber, altmış gün oruç tut, diyor. Sahabi, zaten oruç yüzünden bu zihar belasına düştüm, diye söyledi. Peygamber şu kadar hurma al; fakirlere dağıt, deyince, sahabi ya Resulallah Medine’de benden daha fakir kimse yok, dedi. Bunun üzerine Peygamberin kendisi, altmış öğünlük hurma alıp başta o sahabi olmak üzere fakirlere dağıttı..”³

Yani kefaret zihar ile ilgili iken, fakihler oruç ile ilgili saymışlar. Hanefilerin dışında diğer mezhepler bu hadisten “yemek içmek gibi şeyler ile orucu bozmak değil de, sadece orucu cinsellikle bozmak, kefareti gerektirir” manasını çıkarmışlar ve Hanefilerden ayrılmışlar.

Bütün bu analizlerden anlaşılıyor ki, din bu çağımızda çok mağdur bir durumdadır. Onun için bu asır fetret zamanı mıdır, değil midir, diye tartışılıyor. Yani inanmayanlar veya az imanı var ama uygulamayan insanlar sorumlu mudur, değil midir; tam bilinmiyor.

Bediüzzaman, M. Akif, Elmalılı gibi aydın insanlar ta yüzyıl önceden bu gibi sıkıntıların farkında idiler. Fakat 20. yüzyıldaki binbir kültürel ve sosyal deprem, onların durumu aydınlığa kavuşturmasına fırsat vermedi. Bediüzzaman yüzyıl boyunca *Müslümanlar, başta fen ilimleri olmak üzere İslam dinini bu asrın ihtiyacına göre anlamalı ve ona göre tatbik etmeli. Gerçekte, işin doğrusu budur. Fakat eğer Ortaçağın anlayışında tıkanıp kalsalar, yüzde yüz cihanşümül ve fen ilimleri ile tam uygunluk içinde olan İslami hakikatleri bu çağın ihtiyaçlarına göre anlayıp, mürur-ü zamanla zedelenen Şeriat-i Muhammediyeyi tatbik etmeye çalışmazlarsa, insanlığın başına büyük bir kıyamet gelecektir*, dedi. Bu konuda Muhakemat, Hutbe-i Şamiye, Münazarat ve benzeri birçok kitap ve risale yazdı. 1955'te *Müslümanlar fen ilimleri ile ilgili sorunlarını çözebilirler, 30-40 sene sonra fecr-i sadık (tam aydınlık)*

³ Musa Carullah bu kefaret hadisinin tam şeklini İbn Hanbel'in Müsnedi'nden bu şekilde tespit etmiştir.

gelecektir, mealinde adı geçen kitaplarda müjdeler verdi. Fakat başta Nur Cemaati olmak üzere Müslümanlar fenlerle ve bu aėdař asır ile ilgili sorunlarını özemedi. Hâlbuki kendisi 1908’de, Hürriyet ve Meřrutiyet İslam’a aykırıdır, diyen hocalara hitaben şöyle diyordu:

“Peygamberler dinin temel esaslarını koymuşlar. Mtehitler, içtihatları ile bu esasları genişletmişler. limlerin ise bunları zamanın ihtiyaçlarına uygun olarak tatbik etmeleri gerekir.” (Nutuk)

29. 07. 2013

Bahaeddin Saėlam